

Пам'яттєві дискурси сучасного українського суспільства

УДК 930.1
ББК 66.5

СИМВОЛІЧНИЙ ПРОСТІР: СУТНІСТЬ ТА СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ

М. М. Гон

*Рівненський державний гуманітарний університет;
33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12; тел. +38 (098) 2702863;
e-mail: gon.maksym@gmail.com*

У статті досліджується символічний простір міст. Він трактується таким, що відображає колективну пам'ять, є штучним за своєю природою, адже відображає історичну політику держави, політику пам'яті, що втілюється нею, з одного боку, сповідуванні політичними елітами та неурядовими організаціями цінності, з другого. Символічний простір, на думку автора, не є статичним; навпаки – динамічним, оскільки включає нові «сюжети» і / чи виключає з нього старі.

«Кордони» символічних просторів міст однієї держави здебільшого схожі, адже визначаються політичними і соціокультурними цінностями, які сповідують її громадяни. Грунтуючись на спільному, що об'єднує, символічний простір міст може водночас відображати регіоналізм, який виникає внаслідок входження до держави територій, котрі раніше були складовими інших країн.

Змагання за колективну пам'ять соціальних груп відображається на символічному просторі міст. Суб'єктами такої конкуренції можуть виступати нації. Її розв'язка значною мірою залежить від політичної культури учасників цього суперництва, а запорукою перемоги в ньому автор трактує фактор ресурсу (зокрема, владний та людський).

Ключові слова: *символічний простір, колективна пам'ять, політичні цінності та культура.*

Вивчення символічного простору – відносно новий напрям наукових студій в Україні. Його виникнення бачиться одним із результатів осмислення вітчизняними науковцями національної та історичної

пам'яті. На тлі формування в СРСР «радянської людини», репресованих пам'ятей багатьох націй у цій тоталітарній державі, вивчення механізмів формування та функціонування колективної пам'яті стало одним із знакових компонентів прощання з радянським минулим, прилучення науковців України до тієї проблематики, яка давно вивчалася на Заході.

Серед праць вітчизняних вчених, які присвячені вивченню символічного простору міст, колективної пам'яті, назовемо монографії О. Гриценко [4] та І. Монолатія [12].

Завдання, які намагаємося розв'язати у цій статті, – з'ясувати сутність символічного простору (далі – СП) міст, визначити суб'єктів його формування та функції, які він виконує в політичних процесах.

Місто – витвір людини, продукт її життєдіяльності. Будучи на перший погляд мовчазним, німою сукупністю цегляно-бетонних архітектурних форм, воно, насправді, повідує містянам і гостям про власну історію, перипетії його минулого, домінуючі політичні цінності сучасників... Це промовляння відбувається завдяки імпульсам, які «виголошують» об'єкти історико-культурної спадщини, сакральні споруди, пам'ятники. Всі вони, спільно із назвами вулиць, меморіальними дошками тощо визначають СП міста.

Він – частина простору соціального. Останній визначається природнім середовищем, в якому відбувається життєдіяльність індивідів, її умовами (скажімо, рівнем розвитку засобів виробництва) та міжсуб'єктивними зв'язками. Саме соціальний простір є тим середовищем, у якому відбуваються політичні процеси [2, с. 547-548]. Останні ж, спільно із політичною культурою, – визначальні «параметри» конструювання (чи то навпаки – збереження) модулів історичної пам'яті, а відтак – символічного простору населених пунктів.

Простір – об'єктивна реальність, котрий як такий не наповнений змістом. Він виникає в результаті здійснення цілеспрямованих дій. У залежності від них, намірів, які прагнуть досягти ті чи інші «містобудівничі», простір набуває значення. А. Ассман, ведучи мову про його символічну глибину, наголошує на відмінності простору від «знайомих місцевостей і країв»: «...він розвіданий, вимірний, колонізований, анексований, поєднаний у мережу» [1, с. 319].

Кожен із прикметників, котрі використані А. Ассман, – принципові. Особливо значимими, здається, є твердження про простір колонізований – тобто такий, що «освоєний» індивідами як членами соціальних груп, спільнотами; простір анексований – такий, що «підкорений», котрий використовується тими, хто його формує задля досягнення політичних цілей. Тим часом простір, який «поєднаний у мережу» – той, в якому «джерела» продукування символів створюють комунікацію поміж ними та індивідами, з одного боку, останніми на тлі смислових посилів просторово-ідеологічних елементів, з другого. А відтак символічний

простір у потрактуванні А. Ассман сприймається не в горизонтальному зрізі, а навпаки – вертикальному. Саме він і відображає його глибину, змістовність.

СП – мозаїчний, адже він, як і колективна пам'ять, є продуктом штучним – плодом діяльності культурних і політичних еліт, котрі своїми ініціативами й діями визначають ту «систему координат», в якій формується пам'ять. З цього приводу А. Киридон стверджує: «У межах одного того самого соціального простору може існувати кілька просторів пам'яті. Простір пам'яті переструктурується відповідно до заданого дискурсу, мотивів, умов, контексту, ситуації, емоцій, ментальних інтенцій, характеристики подієвого ряду тощо. Відтак однією з характеристик простору пам'яті є мозаїчність» [6, с. 160].

Вона очевидна із врахуванням, скажімо, процесу урбанізації, що триває століттями й спонукає розширення адміністративних кордонів міст. Довкола їхніх старих частин постають нові райони, а в перших – здебільше в середмісті – поволі зростають нові будови. Поруч із сакральними спорудами, котрі відображають ціннісні «модулі» містян, зводяться новобудови. Пам'ятники, як увиразнення політичних і культурних цінностей, або розширюють «сюжети» героїки / страждання новими образами, фабулами, або ж (у випадку краху / виникнення держав) формують нові «інструменти» репрезентації минулого в конкретному соціокультурному просторі. При цьому ті його компоненти, які не суперечать сьогочасним політичним цінностям і культурі, зберігаються і стають тими, які увиразнюють ціннісні кордони горизонтів простору. Вони дають можливість поєднати в собі старе й нове. Архітектура сучасних міст, – стверджує Д. Кислякова, – відображає «...життєві стратегії, біографії, інтереси містян – представників різних історичних епох, котрі в сукупності утворюють специфіку культурного простору міста» [8].

Імовірність існування в одному соціальному просторі кількох просторів пам'яті проілюструємо ще одним прикладом: назви майже 40 вулиць Білостока, що складає 5% від їх загальної чисельності в цьому місті, безпосередньо пов'язані з подіями Другої світової війни. Серед них – вулиці Героїв гетто та Іцхака Мальмеда – одного з учасників збройного опору нацистам у Білостоку [10].

У такий спосіб громада Білостока інтегрувала в історію Польщі та міста пам'ять про тамтешню єврейську общину. Таке ж твердження – функціонування в соціальному просторі Республіки Польща тих просторів, котрі формують пам'ять про національні меншини – правомірне, коли йдеться про музей «Фабрика Оскара Шиндлера» в Кракові чи Музей історії євреїв Польщі POLIN у Варшаві.

СП як частина простору соціального – складна номінація, що є метафоричною. Це зумовлює певні труднощі його осягнення. Керуючись міркуваннями О. Гриценко означуємо цим терміном сукупність тих фа-

кторів, які формують систему цінностей, а також ідеологем, котрі спонукають комунікацію поміж індивідом і міським ландшафтом. Символічний простір постає завдяки смисловим імпульсам, що промовляються архітектурними композиціями, монументами, іншими просторово-візуальними елементами, криються в топоніміці і, взаємодіючи в одному просторовому полі, формують уявлення про минуле і сучасне його мешканців [4, с. 41-42].

СП є відображенням колективної пам'яті. Остання – продукт дій суб'єктів політичної сфери (напр., націй), спрямованих на символічну реконструкцію минулого в сучасному. Оскільки ж ті чи інші події минувшини часто-густо сприймається сучасниками по-різному, колективна пам'ять може бути як монолітною, так і мати свою особливу структуру.

До того ж, будучи підвладною впливу суспільно-політичних процесів, вона не є статичною й усталеною. Навпаки – їй властива динаміка, яка визначається вилученням з неї тих чи інших сюжетів і навпаки – включення нових. Цей алгоритм особливо помітний у той час, коли відбувається докорінна трансформація політичних інститутів (напр., крах імперій наприкінці Першої світової війни, розпад СРСР чи Югославії, становлення на їхніх уламках суверенних національних держав, об'єднання Німеччини початку 1990-х рр. тощо), яка супроводжується виходом на авансцену нових політичних акторів [15]. Здобуття ними влади, реалізація нового курсу державного будівництва супроводжується ревізією діючого потрактування колективного уявлення про минуле. З-поміж іншого вона відображається в підручниках з історії, літератури, географії, нових трендах в історіописанні, мистецтві тощо. Інновації поступово віддзеркалюються і в СП. Його інструменти (напр., пам'ятники) «випромінюють» ті смислові імпульси, які сприяють самоідентифікації громадян на ґрунті нових цінностей і переосмисленого минулого. Так було, скажімо, в час краху імперії Романових, коли навесні 1918 р. з'явився декрет Ради народних комісарів РРФСР «Про знаття пам'ятників, споруджених на честь царів та їхніх слуг, розробку пам'ятників Російської Соціалістичної Революції». Цим документом визначено демонтаж пам'ятників монархам та тим, хто втілював їхню волю в суспільну практику [16, с. 54]. Зрозуміло, що така «зачистка» суттєво змінила символічні простори як міст, так і колишньої імперії Романових у цілому.

Визнання правоти твердження А. Ассман про монументи як «мости над прірвою забуття, яку вони водночас заповнюють» [1, с. 62] – передумова усвідомлення того, чому ті чи інші монументи стали предметом прискіпливої уваги громадськості в час краху соціалізму в Східній Європі. Фактично «пам'ятники доби» зникли із СП міст цього регіону: попервах їх просто знищували, демонтували, а згодом – переносили до

«заповідників тоталітаризму» – спеціально облаштованих майданчиків («музеїв соцарту»).

СП міст здебільшого схожі. Адже кордони цих просторів визначаються політичними і соціокультурними цінностями, які поділяють громадяни однієї держави. Водночас, маючи спільну «матрицю», вони можуть різнитися – результат входження до складу однієї країни територій, які раніше були складовими частинами імперій чи інших держав. Така спадщина спонукає пам'яттєвий розкол, регіоналізм, який є продуктом, що ґрунтується на геополітичних чинниках минувшини, успадкованій політичній культурі та соціокультурних цінностях. Останні зпоміж іншого спонукають ініціативи, спрямовані на маркування простору. Їх приклади в Україні – встановлення в 2007-2008 рр. пам'ятників Катерині II в Одесі й Севастополі, з одного боку, 2009-го року – монументу імператору Австро-Угорщини Францу Йосифу I у Чернівцях, з другого.

Враховуючи схожі приклади змагання за «об'єктивне» потрактування минулого, німецький етнолог В. Кашуба стверджує, що в колективній пам'яті важливу роль відіграють як простір, так і територіальні концепції репрезентації, а водночас – практики символізації минувшини, котрі виражаються в зведених пам'ятниках та місцях пам'яті [20, Р. 33].

Отже, зважаючи на імовірність існування регіональних пам'ятей, що функціонують одночасно в тій чи іншій державі, в СП її міст можуть діяти різні маркери – ті, які репрезентують відмінний історичний і соціальний досвід, інше минуле. І все ж, у випадку наявності об'єднуючого начала – передусім патріотизму – вони «промовляють» так, що не протиставляються державі – інституційному виразникові й захисникові інтересів індивідів, які, незважаючи на соціокультурну Іншість, різницю бачення стратегій розвитку держави, (не)довіри до тих чи інших політичних акторів тощо об'єднані громадянськістю. Саме остання, патріотизм, визначають систему координат, в якому постає й функціонує сконструйований продукт – символічний простір.

Фіксація уваги на окремих місцях, котрі стають чи то є виразниками пам'яті спонукає увагу до її ландшафтів. Як категорія конкретної науки цей термін спонукає «прив'язку» до понятійного апарату географії. А тому, правомірно «...сприймати ландшафт пам'яті як систему образів чи знаків-символів географічного простору, що формують точки фіксації пам'яті» [7, с. 204]. Ними можуть слугувати сакральні споруди, інші об'єкти історико-культурної спадщини тощо. А когнітивні імпульси, які вони продукують, дають підстави вести мову не тільки про матеріальний, а й символічний виміри ландшафту пам'яті. Як кожен із них, так і обидва вони є виразниками пам'яті колективної [5, с. 77].

Функціонування різних просторів (зокрема, соціального та символічного) спонукає постановку питання про простір пам'яті. Завдяки останньому індивід сприймає спогади й позиціонує себе в сучасності. Його центральна роль у цих процесах – сприйняття сьогодення й «фільтрація» wspomинів – вказує на те, що визначення простору пам'яті є процесом суб'єктивним, таким, що не відображає дійсність, а радше характеризується «форматуванням» його на власний розсуд [6, с. 164].

А. Киридон пропонує означувати категорією «простір пам'яті» «... як систему координат для процесів смислотворення, для умовної локалізації пам'яттєвих смислів» [6, с. 165]. Таким чином, дійсність для соціальної групи – результат продукування меседжів, що наповнені певними посланнями: тими, які пов'язані з історичним минулим, соціокультурними, політичними цінностями тощо.

Конкретизуємо висловлені вище теоретичні судження прикладами. Напр., метаморфозами змін символічного простору міста Рівне. Його «серцевину» в добу радянського тоталітаризму визначали пам'ятник Леніну на центральній площі міста, кінотеатр «Жовтень», музей космонавтики та наукового атеїзму, який функціонував у закритому радянською владою православному храмі (1962 р.). Всі ці об'єкти знаходилися на вулиці, що називалася «Ленінська».

Згодом, у квітні 1989 р., коли відзначалося тисячоліття хрещення Русі, сакральну споруду повернуто Православній церкві: в середмісті відновив роботу православний храм – Свято-Воскресенський кафедральний собор. Через 10 років, 22 травня 1999 р., на центральній площі Рівного відбулося урочисте відкриття пам'ятника Т. Шевченку. Він постав на місці, де десятиріччями височів пам'ятник «провіднику світового пролетаріату». Кінотеатр, на тлі якого «функціонував» монумент, перейменовано в кінопалац «Україна».

Менш ніж за п'ять років – у 2003 р. – поруч із Свято-Воскресенським кафедральним собором встановлено колону Божої матері. Невдовзі, 20 лютого 2005 р., на Театральній площі Рівного встановлено пам'ятник Уласові Самчуку – письменнику, публіцисту й громадському діячу, учаснику української національно-визвольної боротьби. Символічний простір середмістя (й Рівного в цілому) доповнила стела пошани тих, хто загинув у час Євромайдану та захищаючи останніми роками територіальну цілісність України.

Всі ці зміни, як і перейменування центральної вулиці Рівного на «Соборну», – промовисті приклади того, як трансформувалася СП міста. Нині він відображає нові тенденції в суспільно-політичному житті України.

Яскравий приклад, який конкретизує теоретичні міркування щодо символічного простору, ландшафтів пам'яті та її простору, – створення у Львові «Простору синагог». Він постав на місці синагоги «Золота Ро-

за», яка була збудована 1582 р. і стала однією з численних сакральних споруд юдеїв, зведених у Львові впродовж століть. Розташована в середмісті, вона стала одним із численних об'єктів, що символізували єврейську присутність у цьому місті. Майже всі вони були знищені нацистами в роки окупації Львова.

Означення цього місця малопомітною табличкою відбулося лише в 1980-х рр. Вона «...нічого не пояснювала – ні про єврейську громаду, ані про місто, в якому була зведена [синагога], ані про геноцид» [18].

Ситуація змінилася лише 2016 р.: 4 вересня у Львові відбулися урочистості з нагоди відкриття «Простору Синагог» – меморіального комплексу, що буде зведений на теренах трьох тамтешніх синагог: «Золота Роза», «Бейт Гамідраш» та Великої міської синагоги. Мета цього проекту – відновити символічний простір на вулиці Староєврейській. Він має символізувати довоєнну присутність євреїв у Львові, означити їх масштабну історико-культурну спадщину в цьому місті, а водночас – промовляти про стирання цих слідів [18].

Неоднакові політичні цінності, які сповідують громадяни однієї держави, суперечності та конфлікти минулого і / чи сучасного тощо зумовлюють конкуренцію за зміст колективної пам'яті соціальних груп*. Ними можуть бути, скажімо, прибічники різних політичних ідеологій, націй тощо.

Яскравим прикладом змагання за зміст колективної пам'яті в Україні, а водночас – символічного простору її міст стали перші знесення пам'ятників Леніну (наприкінці існування радянської України їх налічувалося 5015 [16, с. 56]), згодом – т. зв. ленінопад і ліквідація різноманітних монументів, якими возвеличувалася пам'ять про комуністичних діячів: тільки упродовж зими 2015 – зими 2016 рр. у нашій державі знесено 139 таких пам'ятників [9]. Прощання з символічними проявами тоталітарного минулого стало особливо активним після ухвалення т. зв. деконунізаційних законів.

Законодавчий метод прощання з небажаним минулим використовували й інші держави. Серед них – Іспанія, в якій у 2007 р. ухвалено закон, яким зобов'язано демонтувати всі ті візуальні символи, що стосувалися режиму Франко [17, с. 216].

Суб'єктами змагання за колективну пам'ять можуть виступати нації. Одні з них часто-густо (не)свідомо прагнуть монополізувати її, інші ж – «лише» стати фігурантами, «вписатися» в неї. А відтак виникають такі етнополітичні ситуації, коли суб'єкти міжетнічної взаємодії хочуть маргіналізувати присутність Інших у колективній пам'яті, а відтак і в СП. Наслідком такого змагання є використання ландшафту пам'яті для

* Не є винятком втручання в процес формування колективної пам'яті зовнішньополітичних сил.

збереження wspomину про «Своїх» [5, с. 77]. Це зумовлюється тим, що різні соціальні групи можуть мати власні мнемонічні ряди [6, с. 89], які є наслідком їх особного пам'ятання.

Це, в свою чергу, визначає дилему про (не)включення «вони»-пам'ятання до колективної пам'яті, яка постає перед титульною нацією, політичними і культурними елітами з числа її представників. А. Киридон з цього приводу стверджує: «...між різними спільнотами пам'яті можуть точитися суперечки з домаганням врахування їхньої пам'яті про минуле в образі історії ширшої суспільно-політичної спільноти, частиною якої вони є, а відтак легітимації власної відрубності в її межах» [6, с. 89].

Це не означає того, що колективна пам'ять, мнемонічні ряди, СП не можуть поєднати в собі сюжети з історій різних націй. Їх синтез є своєрідним мистецтвом компромісу у вибудовуванні такого потрактування минулого, в якому історичні сюжети «Своїх» і «Чужих» поєднуються, їхні суперечності / конфлікти не вип'ячуються, а інтерпретуються із позиції розуміння раціональності дій соціальних груп. «Майстерність пам'яті, – стверджує Е. Бергерсон, – полягає в умінні висмикувати з минулого, сортувати та збирати до купи, щоб зробити його корисним знову, і потім чинити так, ніби нічого після всього не змінилося» [14, с. 25].

Прикладом такого маркування простору, в якому пам'ятники й монументи не конфліктують, а взаємодіють є ті з них, які присвячені жертвам тоталітарних режимів (зокрема, Голодомору, Голокосту, геноциду ромів, депортованим кримським татарам). «Такі монументи несуть у собі антитоталітарний зміст, а тому, – цілком слушно стверджує І. Симоненко, – є надбанням і пам'яттю усього українського суспільства» [16, с. 60].

Щоправда потенціал національного нерідко призводить до змагання за пам'ять. Це особливо помітно у випадках, коли перемога й жертвовність однієї з конфліктуючих сторін асоціюється з поразкою іншої. Адже ті місця пам'яті, які символізують звиягу, з одного боку, мучеництво, з другого, відграють помітну роль у конструюванні індивідуальної / колективної ідентичності. А відтак ті чи інші «маркери» присутності в ландшафтах пам'яті нерідко стають предметом протиріч і конфліктів. Як приклад – довготривалі українсько-польські суперечності довкола цвинтаря «Орлят» у Львові. У 2002 р., коли питання військових поховань поляків, які брали участь у боротьбі за це місто в 1918 р. набула ознак відкритого українсько-польського конфлікту, Я. Куронь написав слова, які сповна відображають один із ракурсів змагання за ландшафт пам'яті і символічний простір: «Ми сперечаємося зовсім не про цвинтар... Зрозуміло, що у братовбивчій війні з обох боків загинули люди у героїчній боротьбі і з обох боків боролися за незалежність. Йдеться про те, що ми змушуємо українців, аби пантеон тріумфу польської зброї

стояв у місці, яке вони вважають серцем України, аби нагадував їм про поразку у 1918 р.» [11, с. 251-252].

Інший приклад змагання за ландшафт пам'яті – доля пам'ятника «Ромська кибитка». Створений 1998 р. за ініціативою Київського міського товариства історії та культури циганського народу «Романіпе», він повернувся до місця, де першочергово був встановлений, лише напередодні комеморативних заходів з нагоди 75-ї річниці розстрілів у Бабиному Яру [3].

Важливу роль у визначенні переможця в змаганні за колективну пам'ять і СП зокрема відіграє фактор ресурсу (владного, людського, що обумовлює шанси на організацію потужних груп тиску, і, одночасно, визначає масштаб впливу культурних еліт на формування громадської думки), політичні цінності та культура громадян. Промовисто, напр., що з часу здобуття Україною незалежності більшість пам'ятників, монументів і пам'ятних знаків, які зведено / встановлено в нашій державі, вшановують пам'ять жертв Голодомору (станом на 2008 р. їх було близько 4,5 тис.), політичних репресій та найяскравіших постатей національного державотворення. Чільне місце в персоніфікації минулого посіли Т. Шевченко та М. Грушевський [16, с. 55].

Успіх у змаганні націй за репрезентацію пам'яті в СП може критися в етнотомографічній ситуації в регіоні / країні. Адже за умови повної чи відносної гомогенності населення, один із конкурентів володіє очевидною перевагою у прийнятному для нього «форматуванні» пам'яті. (Не)присутність у ландшафті пам'яті Інших – тих соціальних груп, які стали жертвами депортацій, етнічних чисток, геноциду тощо – стає проявом доброї волі і політичної культури тих, хто чисельно домінує в регіоні / державі.

Вітчизняна історія ХХ ст. дає низку прикладів для такого висновку. Йдеться передусім про події Другої світової війни, в плинні якої кардинально змінився етнотомографічний склад містян. Йдеться, напр., про депортацію поляків із Західної України часів її радянзації та Голокост. Символічний простір міст України змінювався і в подальшому. Фіксуючи увагу на Івано-Франківську повосенних років, Я. Грицак з цього приводу зауважує: «...радянська влада систематично й послідовно вбивала пам'ять про передвоєнну історію міста. Це робилося в декілька етапів. Євреї становили близько 40% місцевого населення, а інші 40% становили поляки. Тому наступним кроком у знищенні Станиславова було примусове виселення місцевих поляків зразу після війни...» [19, с. 16-17].

Наведена цитата – місток до постановки питання про те, хто здійснює головну роль у процесі формування колективної пам'яті, СП як однієї з її проєкцій? Відповідь на нього очевидна – держава. Адже саме їй належить монополія на меморіальну політику. Свідченням цього є повернення в колективну пам'ять громадян України замовчуваних у радянський час злочинів тоталітарних режимів: політичних репресій у

СРСР, Голодомору, депортації кримських татар, Голокосту та геноциду ромів. Цього досягнуто засобами т. зв. меморіального законодавства (напр., Указ Президента України від 21 травня 2007 р. «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937-1938 років» (яким у нашій державі встановлено День пам'яті жертв політичних репресій), Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» (28 листопада 2006 р.).

Окреслюючи роль держави в конструюванні політики пам'яті, реалізації обраної її моделі варто врахувати те, що саме цьому політичному інституту належить не тільки монополія на меморіальну політику, але й зведення пам'ятників, визначення назв вулиць, встановлення меморіальних знаків тощо. Всі вони – інструменти, що використовуються задля легітимації влади.

Процеси демократизації в Україні, її євроінтеграційний курс зумовлюють різноманітні наслідки. В т. ч. – участь вітчизняних і зарубіжних неурядових організацій у формуванні символічного простору. Так, «Золота Роза» у Львові відновлюється завдяки співпраці виконавчого комітету Львівської міської ради, Управління охорони історичного середовища, з одного боку, Центру міської історії Центрально-Східної Європи, генеалогічної асоціації «Гешер Галіція» (США), Асоціації вшанування львівської єврейської спадщини та історичних місць (Ізраїль), німецької Deutsche Gesellschaft für Internationale та ін. Інший приклад – побудова музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні». Він постав завдяки суттєвому сприянню організації «Джойнт» (США) [13]. Будучи складовою частиною об'єкту комплексу «Менора», він суттєво змінив СП одного з районів Дніпра.

Отже, СП є штучним продуктом, який завдяки продукуванню смислових посилів увиразнює зміст колективної пам'яті. Він є динамічним, змінним, таким, що використовує тільки ті ідеологічні сили, які відображають політичні цінності сучасників, їх потрактування минувшини й сповідувані соціокультурні цінності. На відміну від індивіда, свідомість якого відображає власний соціальний досвід, пам'ятання містян – це пам'ять поколінь. Власне ж тих, хто проживає зараз, у сучасності. Вони – сучасники – можуть оберігати сюжети минувшини, її героїв. А може бути й навпаки: адже зміна політичних режимів, еволюція політичних цінностей і свідомості громадян тощо віддзеркалюється в «сюжетах», що функціонують у пам'яті містян чи, навпаки – (не)свідомо стираються з її «жорстких дисків».

Література

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / Аляйда Ассман; пер. з нім. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Бургін М.С. Простір соціальний / М.С. Бургін // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шу-

- мшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 547-548.
3. В Бабьем Яру установлен монумент «Ромская кибитка» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bigkiev.com.ua/content/v-babem-yaru-ustanovlen-monument-romskaya-kibitka>
4. Гриценко О. Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України / О. Гриценко. – К.: К.І.С., 2014. – 352 с.
5. Капральський С. Музей табору Аушвіц-Біркенау як поліфонічний ландшафт пам'яті / С. Капральський // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – 2015. – № 1 (13). – С. 75-108.
6. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті / А. Киридон. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 320 с.
7. Киридон А. Ландшафт пам'яті / А. Киридон // Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 203-206.
8. Кислякова Д.В. Символическое пространство современного города: культурные традиции и инновации в конструировании имиджа: автореф. дисс. ... канд. социол. наук: спец. 22.00.06 «Социология культуры» / Д. В. Кислякова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/simvolicheskoe-prostranstvo-sovremen-nogogo-rod-a-kulturnye-traditsii-i-innovatsii-v-konstruirovanii-imidzha>. (Перегляд – 24.04.17 р.)
9. Ленінопад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zaxid.net/news/showList.do?leninopad&tagId=52752>. (Перегляд – 30.05.2017 р.)
10. Милевский Я.Е. Польская память о Второй мировой войне: национальная или гражданская? (на примере Подляского воеводства) [Электронный ресурс] / Ян Ежи Милевский. – Режим доступа: <http://db-beeatch.livejournal.com/118618.html>
11. Міхалік М. Відсутня присутність або Львів Яцека Куроня / М. Міхалік // «І». Незалежний культурологічний часопис. – 2008. – № 52. – С. 248-253.
12. Монолатій І. Діри пам'яті. Як пам'ятаючи, місто забуває / І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. – 159 с.
13. Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні». – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/file/1199> (перегляд – 30.05.17 р.)
14. Науковець перед з'явою пам'яті // Україна модерна. – 2009. – № 4 (15). – С. 9-51.
15. Память коллективная [Электронный ресурс] // Национальная философская энциклопедия. – Режим доступу: <http://terme.ru/termin/pamjat-kollektivnaja.html>
16. Симоненко І.М. Меморіальний простір України: кризовий стан та шляхи оздоровлення / І.М. Симоненко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4 (13). – С. 54-63.

17. Стрик Т. Невловні категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії / Томаш Стрик; пер. з польськ. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 320 с.
18. Франциско Д. Новий день для Золотої Рози у Львові / Д. Франциско [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uamoderna.com/demon-tazh-pamyati/francisco-golden-rose-iviv> (використання – 2 травня 2017р.)
19. Фрейдліх Е. Знищення міста на ім'я Станиславів / Націонал-соціалістська політика винищення у Польщі 1939-1945 рр. / Е. Фрейдліх. – Брустури: Дискурс, 2016. – 304 с.
20. Yurchuk Yuliya. Reordering of Meaningful Worlds. Memory of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army in Post-Soviet Ukraine. – Stockholm: Stockholm University, 2014. – 295 p.

Стаття надійшла до редакційної колегії 10.10.2017 р.

Рекомендовано до друку д.політ.н., професором Климончуком В.Й., д.політ.н., професором Наумкіною С.М. (Одеса)

THE SYMBOLIC SPACE: ESSENCE AND SUBJECTS OF FORMATION

M. M. Gon

*Rivne State University of Humanities; 33028, Rivne, S. Bandery Str., 12;
ph. +38 (098) 2702863; e-mail: gon.maksym@gmail.com*

The article investigates the symbolic space of towns. It is interpreted as reflecting collective memory; it is artificial by its essence, because it reflects the historical policy of the state and memory policy implemented by the state, on the one hand, and values of political elites and non-government organizations on the other hand. The "borders" of symbolic spaces of towns in one state are mostly similar, because they are defined by political, and social and cultural values, which the citizens of this state have. Based on the common connecting ideas, the symbolic spaces of cities at the same time can reflect regionalism. It is the result of the process when the territories, which were earlier the parts of other states, enter the given state. The competition for the collective memory between different social groups influences the symbolic space of towns. Nations can be the subjects of such competition. The results of this competition to large extent depend on the political culture of the participants. The author considers the factor of resource (in particular, governmental and human) to be an essential condition for the victory in this competition.

Key words: *symbolic space, collective memory, political values and culture.*